

Tomislav JOZIĆ

STUDIJ MORALNE TEOLOGIJE NA VRHBOSANSKOJ KATOLIČKOJ TEOLOGIJI 1892./1893. - 2002./2003.¹

Sažetak

Medu prvim pothvatima koje je nadbiskup Stadler izveo po dolasku u Bosnu bilo je osnivanje gimnazije u Travniku i teološkog studija u Sarajevu. Gimnazija je započela s radom u listopadu 1882. god., a teološki studij 1. rujna 1890., također u Travniku, gdje se odvijao kroz tri godine. Izučavanje moralne teologije započelo je u Travniku i trajalo samo jednu godinu (1892./1893.), jer je sljedeće godine studij teologije premješten u Sarajevo (1893./1894.).

Teologija je od samoga početka primjenjivala stroge kriterije za upis, kao što je to bilo i u drugim učilištima Austro-ugarskog područja. Zbog ratnih neprilika, rad na Teologiji je prekinut 1944., da bi 1946. god. komunističke vlasti zabranile daljnji rad, a potom i oduzele najveći dio zgrade. Nakon otkupa vlastite zgrade, Teologija ponovo započinje s radom 1969. god.

U članku je u tri dijela prikazano izučavanje moralne teologije: vanjske (povijesne) okolnosti, pregled rada profesora, te metode studija, kao mali isječak o aktivnostima na Teologiji tijekom 110 godina.

I. Vanjske okolnosti

Nekadašnji politički centar Bosne, vezirski grad Travnik, svjedokom je mnogih važnih događaja. Među njima je od osobite važnosti i Stadlerovo osnivanje poznate travničke gimnazije i sjemeništa koje zajedno s Tvrtkovom tvrđavom na suprotnoj strani, kasnije vezirskim sjedištem, domini-

¹ U Travniku je 20. listopada 1990. otvorena godina proslave 100. godišnjice rada Vrhbosanske visoke teološke škole, a završila je simpozijem 3. i 4. srpnja 1991. u Sarajevu i izdavanjem Zbornika o tome 1993. god. Točnije bi bilo reći da je riječ o 100 godina Teološke škole, a ne Bogoslovije kako stoji već u naslovu Zbornika (ako ne poistovjetimo te dvije ustanove), jer zgrada Bogoslovije još nije ni bila sagrađena, dok je studij teologije već započeo u Travniku 1890. god. i tamo djelovao kroz tri godine, pa tek potom preseljen u Sarajevo. - Nešto sažetiji pregled ovoga rada bio je doduše predstavljen na simpoziju o 100. godišnjici Teologije, ali u Zborniku nije objavljen.

raju gradom na Lašvi. Iz rujanskog broja *Srca Isusova* iz 1882. god. saznajemo uvjete primanja daka u sjemenište,² a “3. listopada 1882., bila je travnička nadbiskupska gimnazija službeno otvorena”. U prvom razredu gimnazije bilo je 32 daka, 12 iz sjemeništa i 20 “vanjskih”.³ Kada su prvi gimnazijalci završili osmogodišnje školovanje (4 viša razreda današnje osnovne škole i 4 gimnazije) i maturirali, došlo je vrijeme upisa na teološki studij. Kako zgrada Bogoslovije u Sarajevu još nije bila sagrađena, *Vrhbosna* izvješćuje da 1. rujna 1890. počinje prva godina teološkog studija u Travniku.⁴ Taj se datum može uzeti i kao godina osnutka Vrhbosanske katoličke teologije. Studij će se ovdje odvijati kroza slijedeće tri godine (1890./1891.-1892./1893.), da bi se 1893. god. premjestio u Sarajevo.

Kako se radi o samom početku studija teologije, vrijedi navesti prve profesore i studente u prvoj godini studija, upisane u Generalni školski katalog.⁵ Trojica profesora su: Johannes Danner (predavao: uvod u Sveto Pismo Starog zavjeta (SZ), egzegeza SZ, biblijska arheologija, hebrejski jezik); Adolphus Hüniger (filozofija, fundamentalna teologija); Fredericus Waitz (gregorijansko pjevanje). Te prve godine predavano je ukupno 7 predmeta kroz 18 sati tjedno.⁶ Petorica prvih studenata teologije jesu: Nikola Đebić (Dolac), Nikola Odić (Dolac), Stjepan Oršić (Sl. Brod), Andrija Predmersky (Sl. Brod) i Ivan Šarić (Travnik), kasniji nadbiskup. Svi su bili kandidati Vrhbosanske nadbiskupije, a zaređeni su za svećenike 1894. god. kao prva generacija travničke gimnazije i sarajevske teologije.⁷

Datum početka Vrhbosanske teologije u Travniku uzima se i kao datum osnivanja najstarije akademske (visokoškolske) ustanove u Bosni i Hercegovini. Teologija je, naime, od samog početka uvažavala kriterije za visoko školstvo, tražeći za upis svjedodžbu o ispitu zrelosti (“matura”), što nije bilo uvijek predviđeno na nekim drugim učilištima. Osim toga, kako su profesori dolazili s područja Austro-Ugarske, program teološkog studija bio je identičan programima tamošnjih teoloških fakulteta, kao i onom na zagrebačkom Bogoslovnom fakultetu. Tako je zapravo Teologija utirala put visokoškolskom studiju u BiH.⁸

² *Srce Isusovo*, Službeni list za vrhbosansku nadbiskupiju, 9 (1882) 144.

³ K. ZABEO, “Prvi počeci travničkog sjemeništa i gimnazije”, u: K. ZABEO (ur.), *Travnička spomenica 1882-1932*, Regina Apostolorum, Sarajevo 1932., str. 120. *Srce Isusovo* u bilj. 2 navodi datum 2. listopada kao dan otvaranja gimnazije.

⁴ *Vrhbosna*, 17 (1890) 292. Ovdje se spominje “današnji dan” kao početak rada Teologije, a to je nadnevak od 1. rujna, br. 17. *Vrhbosne*.

⁵ *Catalogus generalis I*, arhiv Vrhbosanske katoličke teologije.

⁶ *Vrhbosna*, 17 (1890) 292.

⁷ Usp. zajedničku fotografiju prvih daka svećenika u: K. ZABEO (ur.), *Travnička spomenica 1882-1932.*, str. 147.

⁸ Usp. P. SUDAR - F. TOPIĆ - T. VUKŠIĆ (ur.), *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890-1990*, *Studia vrhbosnensia* 5, VVTŠ, Sarajevo - Bol 1993., str. 3. (dalje: *Zbornik*).

Kako je u okviru ukupne teološke formacije ovdje riječ o studiju moralne teologije, za poznavanje toga studija važno je napomenuti da ovaj predmet nije predavan u prvoj godini teologije u Travniku. Njegovo je izučavanje započelo treće i posljednje godine studija, tj. 1892./1893. god., ulaskom pet navedenih prvih studenata u treću godinu, jer je na katoličkim teološkim učilištima bila uobičajena praksa izučavanja morala u višim godinama studija. Prvi profesor morala u Travniku bio je Michael Gatterer. Te godine (1892./1893.) na Teologiji je bilo ukupno 6 profesora i 15 studenata. Bila je to ujedno i jedina godina u kojoj se izučavao moral, jer je studij teologije već sljedeće akademske godine (1893./1894.) nastavljen u Sarajevu.

Teološki studij se odvijao u Sarajevu sve do 1944. god. kada studenti zbog ratnih neprilika odlaze iz Bogoslovije. Jedna od poteškoća koja je pomogla odlasku bio je i manjak hrane. Svojedobno (mi) je Anto Zajac, kasnije župnik u Tesliću, spominjao kako je on tada bio pripravan s drugim bogoslovima organizirati prikupljanje hrane po biskupiji, ali da uprava Bogoslovije to nije prihvatila. Da i jest, ne mora značiti da bi studenti ostali u Sarajevu. Te 1944. god. najprije je njemačka, a kasnije i partizanska vojska u dijelu zgrade Sjemeništa smjestila svoju bolnicu. Na Božić 1946. god. komunističko republičko ministarstvo prosvjete zabranjuje daljnje djelovanje Teologije, da bi 1947. god. studentsko, zapadno krilo zgrade, bilo predano na korištenje vojsci nove države, a iste godine upravi studentskih domova. Uprava je zauzela i veći dio profesorskog dijela zgrade, a država je potom 1959. god. nacionalizirala studentski, zapadni dio, ironično obrazloživši da Bogoslovija i onako ne služi prvotnoj svrsi.

Na dugo i uporno traženje bosansko-hercegovačkih biskupa, napose nadbiskupa Čekade, država vraća na korištenje profesorski dio 1969. god., te su uz nužne popravke iste godine započela predavanja 25. studenoga. Tek 19. rujna 1973. državna vlast Nadbiskupiji prodaje i predaje i studentski dio Bogoslovije, ali nakon isplaćenih većih novčanih sredstava. Uslijedila su zamašna renoviranja zgrade Bogoslovije i to nekoliko puta, formalno do danas (u istočnom dijelu prizemlja još su ujesen 2003. obavljani radovi oko novih prostorija za biblioteku). Najveći radovi su bili nakon rata 1992.-1995. god. kada su studenti kroz četiri godine nastavili teološki studij u Bolu na Braču, u samostanu Dominikanaca. Ujesen 1996. studenti i profesori se vraćaju u Sarajevo na redoviti rad u još nepotpuno obnovljenu Bogosloviju.⁹ Sve ove neprilike bilo je potrebno makar i kratko prikazati, kako bi se razumjelo u kakvim je okolnostima Teologija morala obavljati svoje aktivnosti. I pored svih vanjskih poteškoća, sve je

⁹ Opširnije usp. *Zbornik*, str. 3-5.

činjeno da ne bude doveden u pitanje ni smisao napora oko opstanka Teologije ni kvaliteta njezinog rada.

Radi cjelovitosti valja napomenuti da su pod sam kraj 19. st. studij teologije na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji pohađali jedno kraće vrijeme i franjevački studenti.¹⁰

2. Profesori

Za uspješan i kvalitetan rad svake školske ustanove, pa tako i Teologije, potrebne su mnoge pozitivne okolnosti i uvjeti rada. Među njima je svakako i pitanje kvalificiranih profesora. Sarajevska teologija ih je imala već od samog početka 1890. god. Bili su to najprije profesori Družbe Isusove koji su dolazili iz školski i akademski sredenoga austro-ugarskog prostora. Stadler je dobro znao da bez solidnoga odgoja, reda i osposobljenih profesora na Teologiji teško može imati kvalitetan svećenički kadar. Isusovci su upravu Bogoslovije zadržali još tri godine od početka ponovnog otvaranja 1969. god. Za ukupnu formaciju studenata brinu dijecezanski svećenici preuzimanjem uprave 6. srpnja 1972.,¹¹ iako su pojedini isusovački profesori djelovali još neko vrijeme. U međuvremenu su dijecezanski svećenici više studije za potrebe Teologije završavali najvećim dijelom na rimskim učilištima.

Pregled profesora moralne teologije, prikaz priručnika koji su korišteni kao i opis ocjena omogućit će uvid u osnovni sadržaj ovoga teološkog kolegija na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.¹²

1. Michael Gatterer, DI (1862.-1944.), predavao 1892./1893. god., što je jedina godina predavanja moralne teologije u Travniku. Nakon toga dobiva "častan poziv, da ide na bogoslovni fakultet sveučilišta u Innsbrucku", te je "ovih dana... odputovao".¹³

2. Matija Kulunčić, DI (1855.-1945.), predaje 1893./1894.-1895./1896., od kada su predavanja u Sarajevu, uz izuzetak 1992./1993.-1995./1996. kad se zbog rata predavanja odvijaju u Bolu.

3. Ivan Danner, DI (1840.-1913.), predavač 1896./1897.

4. Franjo Beller, DI (1858.-1925.), predaje 1897./1898.-1909./1910.

5. Ivan Petar Bock, DI (1865.-1944.), predaje 1910./1911.-1922./1923.

¹⁰ Usp. *isto*, str. 78-79.

¹¹ Usp. *isto*, str. 261

¹² Pregled je omogućen uvidom u *Catalogus generalis* (pripadni brojevi) i *Lectiones ex theologia morali* za pripadne godine iz arhiva VKT, te u *Zbornik*, passim, napose str. 390-460, gdje je opširniji pregled o profesorima.

¹³ *Vrhbosna*, 14 (1893) 226.

6. Wilhelm Weth, DI (1866.-1920.), zbog bolesti zamjenjuje prof. Bocka u ožujku i veljači 1915. god.

7. Maximilianus Horrmann, DI (1860.-1943.), zbog bolesti zamjenjuje prof. Bocka u veljači 1919. god.

8. Franjo Klapuch, DI (1866.-1925.), predaje 1923./1924.-1924./1925.

9. Emil Springer, DI (1866.-1933.), zamjenjuje prof. Klapucha zbog bolesti u 2. semestru 1924./25. god. Međutim, u dvogodišnjem razdoblju 1923./1924.-1924./1925. predavanja su bila za sva četiri tečaja studenata. Odatle je jasno da u sljedećem razdoblju 1925./1926.-1926./1927. god. nisu ni bila potrebna predavanja iz moralne teologije, jer su održana u prethodne dvije godine.

9a. Ivan Petar Bock, DI, drugi put, 1927./1928.-1936./1937.

10. Josip Vrbanek, DI (1882-1945), predaje 1937./1938.-1943./1944.

11. Marko Jozinović (1920.-1994.), moralnu teologiju predaje 1972./1973.-1976./1977. nakon ponovnog otvaranja Teologije 1969./1970. god. Te iste godine nije predavan kolegij moralne teologije, jer se čekalo da studenti uđu u više tečajevе teološkog studija, tj. u godini 1972./1973.

12. Tomislav Jozić, r. 1942., predavanja obavlja od 1977./1978. god.

13. Ante Komadina, r. 1953., predaje dio moralne teologije između 1985./1986.-1990./1991., te 1992./1993. u Bolu, paralelno s prof. Jozićem.

14. Miljenko Aničić, r. 1950., predaje 1. semestar 1991.-1992., te 1999./2000.-2001./2002., paralelno s prof. Jozićem.

15. Marinko Perković, r. 1964., predaje dio moralne teologije 1997./1998.-1998./1999. i 2002./2003., paralelno s prof. Jozićem.

Iz pregleda je lako zaključiti da je kroz 85 godina efektivnog rada (1892./1893.-1943./1944. + 1969./1970.-2003./2004.) moralnu teologiju predavalo 15 profesora s približnim prosjekom trajanja od 5,6 godina. Prof. Horrmann s jednim mjesecom ima najkraće, a prof. Jozić s 27 godina predavanja ovoga predmeta najduže vrijeme. Profesori teologije su pored predavanja imali i svoja druga paralelna zaduženja. Oni su predavali i druge predmete sve do početka 1977./1978. god.; od tada se bave samo predavanjem moralne teologije koja im je predmet specijalizacije.

Radi potpunijeg uvida u ukupni rad Teologije valja reći da je pri njoj u drugom razdoblju ustanovljen najprije Katehetski institut, kasnije i Teološki institut. Ovaj posljednji potom prerasta u redovni teološki studij na koji se mogu upisivati i redovnice, te mladići i djevojke zajedno s kandidatima za svećenstvo. Na kraju pete godine svi polažu diplomatske ispite čime se osposobljavaju za rad u katehizaciji bilo pri župama bilo u školama, dok studenti bogoslovi nastavljaju i šestu, praktično-pastoralnu godinu.

3. Metode studija

3.1. Priručnici

Studij moralne teologije uvijek je slijedio povijesne tragove. U tom smislu ovaj kolegij kao zasebna teološka disciplina nastaje u strogom smislu s 13. st., drugim dijelom poznatog djela T. Akvinskog (1225.-1274.) *Summa theologica* (Teološka zbirka), a kasnije inspiriran i drugim sličnim djelima. Ulazak T. Akvinskog u crkvene škole u 16. st. dovest će do pokreta poznatim kao "druga skolastika", te s naglascima na sakrament pomirenja kao posljedica Tridentskog sabora. U 19. st. nastupaju nove okolnosti. To je prije svega povratak neoskolastike i neotomizma, kao i vrijeme održavanja Prvog vatikanskog sabora.

S 19. st. započinje i obnova moralne teologije koja je usmjerena u dva pravca ili preko dvije škole. Jedna je alfonzijanska, nazvana prema Alfonsu Liguoriju (1696.-1787.) ili rimska, te njemačka škola. Alfonzijanski pravac nastoji kroz priručnike povratiti probabilizam 17. i 18. st. (jedan od sustava o savjesti) i kazuistiku s razboritom savješću u središtu morala (casus, slučaj, tj. primjena moralnih načela na konkretni slučaj). Materija ovih, ali i drugih sličnih priručnika raspoređena je u tri dijela: načela, zapovijedi, sakramenti. Njemačka obnova moralne teologije, kao reakcija na kazuistički pragmatizam, ide u pravcu stvaranja organskoga moralnog sustava. U manualima njemačkog pravca za jedne je temeljno načelo ljubav, za druge kraljevstvo Božje, ali sadržaj slijedi podjelu po krepostima. Iako je u ovom razdoblju bilo više škola, ipak je za njemačke manuale karakteričan više sinkretizam, nego organska cjelina.¹⁴

Kako pod konac 19. st. započinje radom i Vrhbosanska katolička teologija, spomenuta događanja su se odrazila i na studij morala u njoj. Utjecaj obnove moralne teologije pokazuje se i kroz priručnike koji su za studij korišteni. Tako npr. Beller slijedi najrašireniji priručnik 19. st. alfonzijanskog usmjerenja inspiriran probabilizmom, *Compendium theologiae moralis*, kojemu je autor francuski isusovac Ioanes Petrus Gury (1801.-1866.), profesor na Rimskom kolegiju 1847./1848. god. Djelo je prvi put izdano 1850., a 1866. god. izlazi novo izdanje koje je inspirirano predalfonzijanskim probabilizmom i koje je priredio A. Ballerini, također profesor Rimskog kolegija.¹⁵

¹⁴ O povijesnom pregledu moralne teologije, usp. D. CAPONE, *Introduzione alla teologia morale*, EDB, Bologna 1972., str. 22-38; ISTI, *Teologia morale fondamentale*, Accademia Alfonsiana (dispense/ skripta), Roma, bez god., str. 14-21.

¹⁵ Usp. D. M. PRÜMMER, *Manuale theologiae moralis*, I, Roma 1961. (15), str. XXVI; D. CAPONE, *Introduzione alla teologia morale*, str. 25. - Guryev priručnik posjeduje biblioteka Vrhb. kat. teologije, ali i druge priručnike moralne teologije.

Slijedi potom priručnik alfonzijanskog usmjerenja austrijskog isusovca Jeronima Noldina (1838.-1922.), *Summa theologiae moralis*, u tri dijela (*De principiis*, *De praeceptis*, *De Sacramentis*), 20. izdanje 1930. god. Priručnik je doradivan i proširivan posebnim dopunama (complementum, npr. o kaznama, o čistoći, te indeks pojmova). Zbog svoje jasnoće i obrade praktičnih pitanja bio je među najboljim manualima svoga vremena. Zadržao se sve do Drugog vatikanskog sabora, a na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji do 1943./1944. god. Oba ova priručnika (Gury, Noldin) slijede već spomenutu trostruku podjelu po zapovijedima. Sve do te godine (1944.) studentima nije bio problem latinski jezik na kojemu su bili napisani priručnici moralne teologije, a i predavanja su bila na latinskom jeziku iz većine predmeta ("Filozofija, Dogmatika, Crkveno pravo, Sveto Pismo, Moralka i Orijentalna teologija").¹⁶

Početkom ponovnog rada Teologije 1969./1970. god. počinju se koristiti novi priručnici, više germanskog usmjerenja. Svi oni uvažavaju tomističku podjelu prema krepostima u četiri dijela (opći dio, teološke i moralne kreposti, te sakramenti) uključujući i nova pitanje moralne teologije. Sabor je već bio izrazio potrebu da "smisao i raspored" obnove crkvenih studija treba uskladiti u svjetlu Kristova misterija;¹⁷ da usavršavanje moralne teologije treba "temeljitiije hraniti naukom Svetog pisma",¹⁸ te da znanstveni odgoj ne bude samo "puko saopćavanje pojmova" ili beznačajnih tema¹⁹ (npr. dio *De contractibus* - o ugovorima), jer su se u međuvremenu već pojavila nova pitanja (bioetika, ekologija, politika, socijalna pitanja i sl.). Nove teme su uključene u posaborske priručnike. U ovom razdoblju rada Teologije (od 1969.) od priručnika je najprije korišteno dvotomno djelo *Theologia moralis* kojemu je autor isusovac Alphonsus van Kol, u izdanju Herdera 1968. god. Obim od preko 1500 stranica profesor je sažimajući prevodio kao skripta za potrebe studenata. Međutim, sam autor priručnika u uvodu priopćuje da ga je započeo prije, a završio nakon sabora. To je razlog da je samo dijelom zadovoljavao novim potrebama studija. Van Kolov je priručnik korišten na Teologiji od 1972./1973. do 1978./1979. god.

Sljedećih godina primat preuzimaju drugi priručnici, ponajprije Häringa i Günthöra. Najrašireniji priručnik u svijetu jest upravo Bernharda Häringa, *Das Gesetz Christi*, I-III, prvi put izdan 1954. god. (Wewel Verlag, Freiburg). Odbacivši juridičku inspiraciju i nepersonali-

¹⁶ *Vrhbosna*, 6/7 (1938) 147.

¹⁷ OT, 14.

¹⁸ OT, 16.

¹⁹ OT, 17.

zam, priručnik je označio početak novoga pravca obnove moralne teologije, iako uz nedostatak sustavnog pristupa što i jest poteškoća u obnovi priručnika. Häring odbacuje poimanje morala isključivo kao "dužnost", te raspravlja o konkretnom životu u zajednici s Bogom i drugima.²⁰ Djelo je u kasnijim brojnim i dopunjavanim izdanjima prevedeno na mnoge jezike, među kojima i na hrvatski: *Kristov zakon*, u tri sveska, KS, Zagreb, pojedini svezak 1973., 1980. i 1986. god. Dijelom se koristio i noviji Häringov priručnik izdan u tri sveska prvotno na engleskom o 25. godišnjici prethodnog, *Free and Faithful in Christ*, St. Paul Publications, Middlegreen/Slough 1979.; potom na talijanskom kao *Liberi e fedeli in Cristo*, Ed. Paoline, Roma 1980./1981.; te na njemačkom, s naslovom *Frei in Christus*, Herder, Freiburg - Basel - Wien 1981.

Pored spomenutih priručnika služilo je i saborski nadahnuto djelo Anselma Günthöra, *Anruf und Antwort*, u tri dijela (Ed. Paoline, Roma 1973.), u talijanskoj verziji *Chiamata e risposta* (Ed. Paoline, Roma, 1974.-1977.). Svi navedeni priručnici korišteni su za skripta pisana 1980./1981.: Opća moralna teologija, Teološke kreposti, Moralne kreposti, dok su za traktat o sakramentima korištena dobro priredena i saborski usmjerena skripta prof. M. Srakića iz Đakova, *Kršćanski život u svjetlu sakramenata*, 1983./1984. Ovaj traktat o sakramentima još uvijek očekuje primjerenije smještanje u novo programsko usmjerenje.

Osim svega navedenoga za studij morala služi i druga literatura, seminarske vježbe, seminarske i (u novije vrijeme) diplomske radnje, dok su u prvom razdoblju Teologije bile prakticirane i "posebne vježbe u rješavanju moralnih kazusa".²¹ U posljednje vrijeme postoje i tri novija priručnika za potrebe sarajevske Teologije koji uvažavaju novije kriterije i zahtjeve.²²

3.2. Satnica predavanja

Prema programima teološkog studija (Generalni katalogi, Lectio-nes) uočljivo je da je materija moralne teologije predavana ciklično (studentima više tečajeva zajedno) kroz četiri semestra. Od samog početka (1892./1893.) predavanja su se odvijala zajedno za treću i četvrtu godinu

²⁰ Usp. D. CAPONE, *Introduzione alla teologia morale*, str. 26, 36.

²¹ *Vrhbosna*, 6/7 (1938) 147.

²² M. PERKOVIĆ, *Temelji teološke etike* (tj. Opća moralna teologija), Vrhbosanska katolička teologija (VKT), Sarajevo 2000.; T. JOZIĆ, *Društvena teološka etika* (Moralne kreposti), VKT, Sarajevo 2000. te *Iskustvo vjere i moralni zakon* (Teološke kreposti), priručnik priredjen za tisak po kojemu je i predavano 2002./2003. god.

studija. U pojedinim godinama ipak su postojali izuzeci, kao 1923./1924. i 1924./1925. god. kada su studenti iz svih četiriju godina pohađali predavanja, pa je to i razlog zbog kojega nije bilo studija moralne teologije kroza sljedeće dvije godine.

Iz kataloga se uočava da su predavanja za petu godinu studija prvi put uvedena u 1928./1929. god., iako *Vrhbosna* navodi da "bogoslowski kurs na našoj vrhb. bogosloviji traje od šk. g. 1924/25. pet godina".²³ Razlog ovoga prividna neslaganja u godinama je sljedeći. Naime, novi Crkveni zakonik iz 1917. god. tražio je šestogodišnji studij teologije.²⁴ Kako je zbog nestašice svećenika nadb. Šarić nekoliko puta tražio dispencu od navedenog propisa, *Congregatio studiorum* iz Rima dozvoljava studij od pet godina. Razlog ove dozvole jest i u tome što su studenti dolazili iz gimnazije u kojoj je primjenjivan program s visokim europskim kriterijima, pa je i to uvaženo.²⁵ Uza sve to navode se i "velike novčane poteškoće" koje bi se dalje uvećale "kada bi se produžilo školovanje na šest godina".²⁶ Osim toga, moralo je proći vrijeme od 1924./1925. do 1928./1929. god. da bi studenti prve godine teologije dospjeli do studija moralne teologije.

Od 1928./1929. god. do prestanka rada Teologije (1944.), kolegij iz moralne teologije pohađaju zajedno studenti četvrte i pete godine. U tom su ipak postojali i izuzeci kada se pridružila i treća godina (1928./1929., 1933./1934., 1934./1935., 1940./1941.).

Na samom početku Teologije postojali su prijedlozi nekolicine profesora o broju sati, te o cikličnoj podjeli osam semestara u dvije skupine (zajednička predavanja za studente dviju ili više godina),²⁷ što je bila već poznata praksa. Prijedlog je usvojen kako se vidi u katalogima. Što se tiče broja tjednih sati predavanja, on je varirao. Na samom početku za moralnu teologiju predlaže se šest, pet i pol, te pet sati tjedno, tako da je prve godine predavanja ovog predmeta u Travniku (1892./1993.) bilo šest sati. Već sljedeće godine u pitanju je pet sati, a to je ustvari bio prijelazni plan.²⁸ Međutim, katalog iz 1934./1935. god. prikazuje raspored i broj sati za pojedine predmete, pa je tako za moral predviđeno tjedno pet i pol sati predavanja. Valja imati na umu i to da je jedan školski sat trajao

²³ *Vrhbosna*, 6/7 (1938) 146.

²⁴ *Zakonik kanonskoga prava*, kan. 1365, za studij filozofije traži "saltem biennium", a za teologiju "saltem integro quadriennio contineatur", prema tome ukupno šest godina.

²⁵ Usp. *Vrhbosna*, 21-22 (1924) 173

²⁶ Dopis Rimu, arhiv Nadbiskupije br. 1749/34. od 22. 7. 1934.; usp. *Zbornik*, str. 364.

²⁷ Usp. *Učevna osnova*, fol. 1-2, rukopis, arhiv VKT.

²⁸ Usp. *Studiumpläne für die Theologie in Bosnien*, rukopis, fol. 1-5, arhiv VKT. U planu studija nalazi se "dosadašnji" i "prelazni" plan (Bisheriger Studienplan, Übergangspan).

šezdeset minuta, a ne četrdeset pet kao danas. Predavanja za manji dio predmeta bila su i popodne.

Počevši s programom od 1969. god. predavanja moralne teologije se odvijaju u pravilu za četvrtu i petu godinu zajedno kroz pet sati u jednom semestru (Opći dio/De principiis), a šest u tri semestra (ostalo). Koju godinu kasnije sva četiri traktata morala su izjednačena na pet sati što traje do danas (2003./2004.).

3.3. Ispiti i ocjene

Već je spomenuto da je moralna teologija predavana na latinskom jeziku sve do 1944. god., a i ispiti su bili na latinskom. Kada je pri kraju drugog semestra 1943./1944. god. rektor Ferenčić u ratnim neprilikama raspustio studente i tako Teologija prestala s radom, studenti su preostale ispite polagali i u godinama nakon rata. O tome svjedoči katalog za 1943./1944. god. kao i posebne potvrde o položenim ispitima nadene u njemu. Ispiti su polagani 1946., a oni koji su u međuvremenu bili u vojsci čak i 1955. i 1956. god. Jedni studenti su uz dobivene dozvole učili privatno i polagali u Sarajevu, drugi koji su se našli u Zagrebu uključili su se tamo u predavanja gdje su i polagali ispite.²⁹ Razumljivo je da ti ispiti nisu mogli biti evidentirani u sarajevskom katalogu.

Sljedeća tabela, izrađena na temelju katalogâ, omogućava uvid u broj studenata u pojedinoj godini studija morala, te i u prosjek njihovih ocjena za pripadne godine (od 1 do 5). Između 1892./1893. i 1943./1944. god. položena su 604 godišnja ispita iz moralne teologije, s prosječnom ocjenom toga razdoblja od 4,1. Najbolje godine po ocjenama bile su 1896./1897. i 1927./1928. kada je prosjek ocjena iznosio 4,8. Najslabije godine u tom pogledu bile su 1898./1899.-1899./1900. s prosječnom ocjenom od 3,4.³⁰

²⁹ Provjerenjeno i kod pojedinih studenata, kasnijih svećenika, koji su posljednje dane prije raspuštanja teološkog studija boravili u Sarajevu.

³⁰ Ovdje se radi o preglednoj tabeli iz prvog razdoblja rada Teologije do 1944. god. Važno je pritom uočiti da se ne radi o ukupnom broju studenata teologije, nego samo o onima koji su polagali ispite iz moralne teologije. Broj ispod pojedine godine označava broj studenata u toj godini studija morala (I-V), a skupna ocjena znači zbir pojedinačnih ocjena iz svih godina studija podijeljen s brojem studenata koji su polagali ispite. - Što se tiče razdoblja od 1969. god. i dalje, podaci nisu obrađeni iz više razloga. Prije svega ne postoje jedinstveni katalozi s ocjenama kao u prvom razdoblju, nego na stotine prijavnica i papira s pregledima ispita; nadalje postojali su ne samo semestralni ispiti, nego i tzv. parcijalni, a ovi posljednji i nisu uvijek evidentirani. Konačno, sam arhiv nije objedinjen niti u potpunosti ureden, tako da bi uloženi dugotrajni trud oko prikupljanja evidencija o ocjenama bio u nesrazmjeru s važnošću dobivenog rezultata za ovu vrstu pregleda, a on je simbolično izražen tabelom iz prvog razdoblja.

Godina	Broj studenata					Broj studenata i		
	I. g.	II. g.	III. g.	IV. god	V. g.	skupni	prosjek	ocjena
1892./1893.			5		-	5	3,6	Travnik
1893./1894.			5		5	10	3,6	Sarajevo
1894./1895.			5		3	8	4	?
1895./1896.			1		5	6	4,7	
1896./1897.			6		1	7	4,8	
1897./1898.			1		5	6	4,1	
1898./1899.			10		1	11	3,4	
1899./1900.			10		9	19	3,4	
1900./1901.			4		7	11	4	
1901./1902.			7		3	10	4,5	
1902./1903.			6		7	13	4,5	
1903./1904.			2		6	8	3,6	
1904./1905.			3		2	5	4,1	
1905./1906.			5		4	9	3,5	
1906./1907.			6		5	11	3,9	
1907./1908.			2		5	7	3,6	
1908./1909.			2		2	4	3,5	
1909./1910.			5		2	7	4,2	
1910./1911.			2		5	7	4,2	
1911./1912.			5		2	7	4	
1912./1913.			4		5	9	4,4	
1913./1914.			6		4	10	3,6	
1914./1915.			8		5	13	3,9	
1915./1916.			7		7	14	4,1	
1916./1917.			6		7	13	4,2	
1917./1918.			3		6	9	4,2	
1918./1919.			6		3	9	3,6	
1919./1920.			11		6	17	3,5	
1920./1921.			4		14	18	3,7	
1921./1922.			3		6	9	4,3	
1922./1923.			3		1	4	3,8	
1923./1924.	1	5	6		3	15	4,4	
1924./1925.	3	1	5		5	14	4,3	
1925./1926.-1926./1927.	bez predavanja moralne teologije.							
1927./1928.					3	3	4,8	
1928./1929.			3		8	2	13	4,1
1929./1930.					4	8	12	4,2
1930./1931.					7	3	10	4,1
1931./1932.					8	6	14	4,3
1932./1933.					8	7	15	4,4
1933./1934.			1		5	5	11	4,1
1934./1935.			1		15	5	21	4,1
1935./1936.					23	4	27	3,9
1936./1937.					12	12	24	4,2
1937./1938.					12	6	18	3,6
1938./1939.					13	11	24	3,7
1939./1940.					6	12	18	3,8
1940./1941.			10		10	8	28	3,6
1941./1942.					9	5	14	3,7
1942./1943.					5	9	14	4,4
1943./1944.					10	3	13	4,4
Ukupno	4	6	179		309	106	604	4,1

Zaključak

Za život jedne pokrajinske crkvene zajednice od neporecive je važnosti postojanje teološkog studija u toj zajednici. Od kolikog je to značenja, najbolje se vidi iz stanja koje je vladalo u Crkvi prije tridentskoga vremena (1545.-1563.), do kada i nisu postojali formalni teološki studiji današnjeg tipa. Ni sinode ni itko drugi nije se brinuo o kleričkoj izobrazbi u 15. st. Istina, pod konac toga stoljeća postoje u nekim dijelovima Europe (Španjolska, Francuska, Njemačka i Italija) tzv. kolegiji na kojima se stjecalo određeno teološko znanje, ali je to bilo premalo da bi ublažilo poprilično tužno stanje oko teološke formacije klera. To su bila vremena velikih previranja prouzročenih i otkrivanjem velikih svjetova (Azija, Amerika), vrijeme pojave humanizma, protestantizma i velikih reformi.³¹ Sve je to potaklo biskupe na Tridentskom saboru na donošenje odredbe o osnivanju sjemeništa i teoloških učilišta.

Otada će proći više od tristo godina da bi u našim krajevima zaživjele te odredbe. Treba to zahvaliti prije svega teškim povijesnim okolnostima, nimalo sklonim formiranju normalnog crkvenog života. Svećenici su se školovali kako je to tada jedino i bilo moguće, jedni izvan vlastita crkvenog područja, drugi po samostanima gdje se stjecala određena formacija, ali ni te tzv. samostanske filozofsko-bogoslovne škole "nisu uvijek zadržavale potrebne kriterije visoko-školskih ustanova".³² Tek će Stadlerovo osnivanje gimnazije u Travniku i teologije u Sarajevu pod kraj 19. st., te nešto kasnije i Franjevačke teologije, dovesti do ostvarenja zahtjevnih standarda visokoga školstva.

Samim osnivanjem Vrhbosanske katoličke teologije nije međutim sve bilo riješeno. Mnoge vanjske nepovoljne okolnosti, kako je na početku rečeno, kroz dugi niz godina ometale su, ali ne i omele potrebne aktivnosti oko duhovnog i intelektualnog formiranja klera unutar crkvenog života Bosne i Hercegovine. Treba to zahvaliti i isusovačkom djelovanju u prvom razdoblju rada u gimnaziji i teologiji, te potom i "domaćim" snagama u vremenu od 1969. god. do danas. Ovaj kratki pregled samo je mali isječak rada od stotinu deset godina (1892./1893.-2002./2003.) na temelju kojega se može steći bar simboličan uvid u mnogo šire područje djelovanja na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

³¹ Usp. L. VEREECKE, *Storia della teologia morale moderna II* (disp.), Accad. Alfonsiana, Roma 1973., str. 29-38.

³² V. VALJAN, "Filozofsko-teološko obrazovanje u Bosni Srebrenoj", u: *Zbornik*, str. 77.

MORAL THEOLOGY WITHIN THE CURRICULUM OF SARAJEVO THEOLOGICAL SEMINARY FROM 1892 TO 2003

Summary

Among his first institutions in the newly founded Vrhbosna-Sarajevo Archdiocese, after he came to Sarajevo in January of 1882, the first archbishop Josip Stadler opened the Minor Seminary at Travnik in 1882 and Major Seminary at Sarajevo in 1893. During first three year of its activity, Theological Seminary was located in Travnik before its proper building was finished. The Curriculum of the Theological Seminary was taken over from the program of Schools of Theology in the Monarchy of Austria-Hungary, moral theology included. In his article the author brings out historical circumstances concerning teaching of moral theology, then he lists the names and years of teaching for fifteen professors of moral theology within the period from 1892 to 2003. He submits to a careful analysis the manuals, the method of teaching and taking exams, the number of students for this theological discipline and average notes.

(Translated by Mato Zovkić)